

ЗМАГАЛІСЯ СУМЕСНА – ПОЛЫМЯ. 2016.№ 6. – С. 185–187.

9 мая 2016 года мы адзначылі 71-ю гадавіну Вялікай Перамогі над германскім нацызмам. Адною з прычын нашай Перамогі быў партызанскі рух на акупаванай нацыстамі тэрыторыі СССР. А асновай сілы гэтага руху было узаемадзеянне партызан розных рэспублік і рэгіёнаў Савецкага Саюза, у першую чаргу партызан Беларусі і Расіі. Менавіта гэтай праблеме прысвечана манаграфія беларускага гісторыка А.А. Крыварота “Узаемадзеянне партызанскіх фарміраванняў Беларусі і Расіі ў гады Вялікай Айчыннай вайны”, якая выйшла ў выдавецтве “Беларуская навука” ў канцы 2015 года (239 старонак).

Дасведчаны чытач можа задаць пытанне:

“А што раней аб гэтым не пісалі?”

Можна сказаць: “Пісалі, прычым нямала, але вельмі коратка і вельмі эпізадычна, прычым факталагічны матэрыял пераважаў над аналітычным”.

У якасці прыкладу прывяду трэці том кнігі “Всенародная борьба в Белоруссии против немецко-фашистских захватчиков в годы Великой Отечественной войны” (Мн. 1985), які выйшаў у свет больш 30 гадоў таму назад. Пытанню аб баявой садружнасці партызан Расійскай Федэрацыі і Беларусі прысвечаны ...аж 7 старонак (343-350).

У гістарычнай і мемуарнай літаратуры дадзенай тэме прысвечаны многія старонкі, прыводзяцца цікавыя факты, але ўсё гэта не дае магчымасці разгледзіць яе комплексна і на падставе расказаных у апошнія гады фондаў беларускіх архіваў і навейшай гістарычнай літаратуры. Фактычна перад намі першае ў свеце фундаментальнае і вельмі блізкае да аб’ектыўнага даследавання па разглядаемай праблеме.

Што ж у ім новага ў параўнанні з папярэднім асвятленнем дадзенай тэмы?

Па-першае, адзначым, што аўтар кнігі, добра вядомы ў нашай рэспубліцы сваімі арыгінальнымі навуковымі работамі, вельмі сціплы навуковец. У анатацыі манаграфіі падкрэсліваецца, што ўпершыню ў гістарыяграфіі зроблена **спроба (курсіў мой Э.І.)** сістэмнага і комплекснага даследавання сумесных дзеянняў партызан Беларусі і Расіі на працягу 1941-1944 гг. па арганізацыі і ўмацаванні партызанскіх атрадаў, брыгад, часовых злучэнняў пры нанясенні ўдараў па камунікацыях германскіх войск і яго апорных пунктаў (гарнізонах, паліцэйскіх участках, валасных управах), пры адбіцці карных экспедыцый акупацыйных сіл.

Па-другое, у рабоце выкарыстаны шырокі пласт матэрыялаў Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь. Звесткі больш чым са 140 архіўных дакументаў ўпершыню ўведзены ў навуковы ўжытак. Падчас працы з архіўнымі матэрыяламі аўтарам устаноўлены даты заснавання 11 партызанскіх брыгад, сумесна сфарміраваных беларускімі і расійскімі партызанскімі падраздзяленнямі на часова акупаванай тэрыторыі Беларусі ў

1942-1943 гг.. упершыню змешчаны выяўленыя аўтарам ўзвесткі аб 37 групах РСЧВ і 3 падраздзяленнях НКУС(НКДБ) СССР, якія на працягу 1942-1944 гг. ббылі накіраваны на акупаваную тэрыторыю рэспублікі.

Па-трэцяе, на новым навуковым узроўні паказана ўзаемадзеянне як фактар станаўлення і развіцця партызанскага руху ў 1941-1944 гадах, пададзены аргументаваныя сведчанні аб характары і вытоках партызанскай барацьбы супраць нямецкіх войск на часова акупіраванай тэрыторыі Беларусі.

Па-чацвертае, у рэцэнзуемай кнізе ўдакладнены асобныя тэрміны, якія склаліся ў савецкай гістарыяграфіі пасляваеннага перыяду. Так, паняцце “беларускія партызанскія фарміраванні” уключае тры баявыя адзінкі партызан: а) створаныя на тэрыторыі БССР партыйнымі і камсамольскімі арганізацыямі, органамі НКУС БССР з ліку мясцовага насельніцтва. а таксама сфарміраваныя рознымі структурамі Чырвонай Арміі; б) партызанскія фарміраванні, створаныя саміі мясцовымі жыхарамі і ваеннаслужачымі-акружэнцамі; в) скамплектаваныя за лініяй фронту Цэнтральным Камітэтам Кампартыі Беларусі, абкамамі КП(б)Б, Паўночна-Заходняй групай ЦК КП (б)Б і СНК БССР, органамі НКУС (НКДБ) БССР, якія затым накіроўваліся на акупіраваную тэрыторыю БССР і знаходзіліся ў падпарадкаванні вышэйназваных структур.

Што датычыцца тэрміна “расійскія партызанскія фарміраванні”, то А.А.Крыварот справядліва ўключае ў яго баявыя адзінкі партызан: а) створаныя ў тылавых рэгіёнах РСФСР па лініі УКП(б) і УЛКСМ, структурамі Чырвонай Арміі, органамі НКУС(НКДБ) СССР і перакінутыя затым на акупаваную тэрыторыю Беларусі для змагання з акупацыйнымі ўладамі; б) арганізаваныя на акупаванай тэрыторыі Арлоўскай, калінскай і Смаленскай абласцей Расійскай Федэрацыі.

Па-пятае, вельмі важна, што аўтар кнігі на падставе дэталёвага вывучэння разнастайных крыніц прыйшоў да высновы, што дэфініцыя “беларускія і расійскія партызанскія фарміраванні” не ўказвае на этнічную нацыянальную прыналежнасць партызанскіх фарміраванняў, а ўвасабляе ў сябе толькі тэрытарыяльна-адміністрацыйны паказчык. Калі чытач сустрэне дэфініцыю “расійскія партызаны”, то трэба мець на увазе “партызанскія фарміраванні, якія дзейнічалі на акупаванай тэрыторыі Беларусі і РСФСР”.

Па-шостае, выключную каштоўнасць маюць дадаткі да рэцэнзуемай манаграфіі.. змешчаныя ў другой главе., а таксама ў дадатках да асноўнага тэксту. Гаворка ідзе аб унікальных табліцах і картах, падрыхтаваных аўтарам самастойна. Вынікам скрупулёзнай працы даследчыка сталі сістэматызаваныя ў табліцах звесткі аб 102 армейскіх групах і 45 падраздзяленнях НКУС (НКДБ), закінутых на працягу 1941-1944 гадоў на акупаваную тэрыторыю Беларусі. Чытач пазнаёміцца з абагульненымі дазенымі аб 15 партызанскіх адзінках, падрыхтаваных ў савецкім тыле камітэтам УКП(б) і УЛКСМ расійскіх рэгіёнаў для барацьбы з нямецкімі акупантамі ў розных рэгіёнах Беларусі, а па прыведзеных картах ён даведаецца з

дыслакацый і перамяшчэннем па пакупаванай тэрыторыі БССР партызанскіх брыгад і палкоў Смаленскай вобласці, аб базіраванні на поўначы Віцебшчыны партызанскіх брыгад Калінінскай вобласці.

Па-сёмае, у пераважнай большасці даследаванняў падкрэсліваецца, што амаль усе партызанскія атрады на тэрыторыі Беларусі і Расіі, акрамя спецатрадаў, стварыла камуністычная партыя, яе органы і прадстаўнікі, то ў манаграфіі адзначаецца, што шэраг партызанскіх атрадаў стварылі ваеннаслужачыя Чырвонай Арміі, якія аказаліся ў акружэнні і нават мясцовыя жыхары, якія былі беспартыйнымі.

Па-восьмае, рэцэнзуемае выданне адрозніваецца ад многіх кніг тым, што ў ёй умела спалучаюцца навуковасць і папулярнасць ізлажэння.

У першай главе рэцэнзуемай манаграфіі дадзены глыбокі і падрабязны аналіз гістарыяграфіі і крыніц даследавання, пачынаючы з кастрычніка 1942 года па 2009 год.

Шмат цікавага для сябе знойдзе чытач у другой главе “Узаемадзеянне беларускіх і расійскіх партызан па арганізацыі атрадаў. Брыгад і часовых злучэнняў”. На падставе скрупулёзнага вывучэння шматлікіх крыніц А.А.Крыварот прыйшоў да прынцыповай высновы, што ўзаемадзеянне беларускіх і расійскіх партызан па стварэнні атрадаў ўстанавілася ў першыя месяцы вайны. Калі ў 1941-м-пачатку 1942 года такія кантакты насілі эпізодычны характар і адбываліся пераважна на тэрыторыі заходніх абласцей РСФСР, то з вясны 1942 года сумесная дзейнасць партызанскіх атрадаў перамясцілася на тэрыторыю Беларусі. Па падліках аўтара манаграфіі, каля 75% сумесна створаных атрадаў прыпадае на яе ўсходнія рэгіёны.

На мой погляд, самай каштоўнай главай кнігі з’яўляецца трэцяя пад назвай “Баявое ўзаемадзеянне беларускіх і расійскіх фарміраванняў”, у якой разгледжаны такія ключавыя пытанні як нанясенне ўдараў па камунікацыях і транспартных сродках германскіх войск, напады на апорныя пункты германскіх акупантаў (ваенныя гарнізоны, паліцэйскія ўчасткі, валасныя ўправы) і каардынацыя баявых дзеянняў аб’яднаных беларускіх і расійскіх партызанскіх сіл падчас барацьбы з карнымі экспедыцыямі праціўніка.

Глыбокае веданне крыніц дазваляе А.А.Крывароту смела выказаць свай пункт погляду, а дакладней дзейнічаць па прынцыпу “Платон мне сябра, але ісціна даражэй”. Так, на стар. 150 ён падкрэслівае:

“Аналіз дакументаў Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь дае магчымасць адзначыць, што ў працах гісторыкаў савецкага і постсавецкага перыяду, якія пры асвятленні падзей у Расонска-Асвейскай зоне зімой-вясной 1943 г. абпіраліся найперш на расійскія крыніцы, некалькі перабольшана роля А.І.Штрахава (кіраўніка партызанскімі сіламі ў зоне – Э.І.) ў кіраванні беларускімі партызанскімі брыгадамі падчас карных экспедыцый “Заяц-бяляк” і “Зімовае чараўніцтва”.

Ёсць такое меркаванне, што часам лічбы гавораць лепш усякіх слоў. Выкарыстоўваючы параўнальна-гістарычны метадаў, аўтар кнігі акцэнтуюе ўвагу чытача на наступныя лічбы:

“ У 1941 г. кожны дзесяты падарваны воінскі эшалон стаў вынікам узаемадзеянняў беларускіх і расійскіх партызан. З сакавіка па снежань 1942 г. на тэрыторыі Беларусі мясцовыя і расійскія партызанскія фарміраванні знішчылі звыш 256 эшалонаў (ама 25% ад усіх выведзеных са строю тут за гэты перыяд) і больш за 154 масты. Пры гэтым 81% эшалонаў і 93% мастоў былі падарваны з атрадамі і групамі РСЧА і НКУС СССР. У 1943 – першай палове 1944 г. сярод сумесных аперацый на камунікацыях найбольшая колькасць была праведзена разам са смаленскімі падраздзяленнямі”.

Пасля 1945 года да нашых дзён выйшлі сотні кніг, тысячы газетных і часопісных артыкулаў аб дзеяннях спецатрадаў на акупіраванай тэрыторыі СССР і БССР. І толькі апантаны беларускі даследчык Анатоль Крыварот знайшоў неабходныя і невядомыя большасці гісторыкаў матэрыялы, а дакладней весткі аб ганебных дзеяннях некаторых кіраўнікоў расійскіх спецатрадаў і меў смеласць абнародаваць наступныя факты, якія скрываліся больш 70 гадоў:

“На працягу 1942 г. кіраванне аб’яднанымі сіламі беларускіх і расійскіх партызан падчас барацьбы супроць карнікаў ажыццяўлялі структуры, створаныя на нарадах камандна-палітычнага складу, якія пераважна склікаліся па ініцыятыве кіраўнікоў спецгруп РСЧА і НКУС СССР. Пры гэтым камандзіры спецатрадаў В.У.Бойка, І.М.Кузін, П.Р.Шамякін, Г.І.Сазонаў у час карных экспедыцый без уліку мясцовых асаблівасцей і ва ўмовах адсутнасці ў беларускіх партызан прамой радыёсувязі з Цэнтрам ініцыявалі выхад каля 20 атрадаў з рэгіёнаў іх дыслакацыі за межы Беларусі” (стар.160).

Нягледзячы на шматлікія вартасці манаграфіі, нельга не выказаць некаторыя заўвагі і пажаданні.

Па-першае, ва ўсёй кнізе няма ніводнага ўпамінання аб дзейнасці Цэнтральнай аператыўна-чэкісцкай групы НКУС СССР па БССР, якая была створана 20 студзеня 1942 года і якую ўзначальваў Лаўрэнцій Фаміч Цанава. На працягу сваёй дзейнасці ў 1942-1943 гадах яна садзейнічала ўзаемадзеянню партызанскіх фарміраванняў Беларусі і Расіі.

Па-другое, вельмі добра, што аўтар манаграфіі выкарыстаў фонды Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь, Інстытута гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, Беларускага дзяржаўнага музея гісторыі Вялікай Айчыннай вайны. На жаль не выкарыстаны фонды архіваў Расійскай Федэрацыі, хаця ў вопісе 3 фонда 1450 Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь змешчаны некалькі дакументаў архіва Смаленскай вобласці.

Па-трэцяе, А.А.Крыварот не выкарыстаў шэраз выданняў, якія непасрэдна датычацца тэмы даследавання. Гэта кнігі П.К.Панамарэнкі “Всенародная борьба в тылу немецко-фашистских захватчиков 1941-1944 . Для служебного пользования”(М., 1982), Ч.О.Диксона, и О.Гейльбрунна “Коммунистические партизанские действия” (М., 1957), Д.Армстронга “Партизанская война. Стратегия и тактика. 1941-1943”(М., 2007), В.И.Боярского “Партизаны и армия. История утерянных возможностей”

(Мінск-Москва, 2001), В.Спиріденкова “Лесные солдаты. Партизанская война на северо-западе СССР” (М., 2007).

Па-чацвертае, было пажадана, каб у манаграфіі меліся геаграфічны і імяны указальнікі.

Па-пятае, на некаторых старонках рэцэнзуемай кнігі сустракаюцца памылкі друку.

Сімвалічна, што аўтарам кнігі стаў сын беларускага партызана, пляменнік камісара 130-й партызанскай брыгады “Помста” Сцяпана Цітавіча Крыварота і начальніка штаба 340-га асобнага партызанскага атрада Уладзіміра Цітавіча Крыварота. На стар.4 чытач можа прачытаць:

“Прысвячаю майму бацьку Аляксею Цітавічу,
які ў чатырнаццацігадовым узросце
стаў беларускім партызанам,
і яго шасці родным братам -
змагарам з германскімі нацыстамі
у 1941-1945 гг.”.

У заключэнне адзначым, што Анатоль Крыварот стварыў вельмі каштоўную, цікавую, верагодную, ва многім унікальную і наватарскую манаграфію, якая, спадзяюся, знойдзе свайго чытача сярод навукоўцаў, выкладчыкаў гісторыі, краязнаўцаў, студэнтаў, вайскоўцаў і ўсіх, хто цікавіцца гісторыяй нашай Бацькаўчыны ў цэлым і гісторыяй партызанскага руху на акупаванай тэрыторыі СССР і БССР у прыватнасці.

Было б пажадана, каб ён таксама аб’ектыўна даследаваў узаемадзеянне беларускіх партызан з партызанамі Украіны і Прыбалтыкі ў 1941-1944 гадах.

Эмануіл Рыгоравіч Іофе, прафесар БДПУ імя М.Танка, доктар гістарычных навук

220005. Г.Мінск, пр.Незалежнасці,39-90. Т.2-84-83-79 (х.)